

Nr 63.

Av herr Jonsson m. fl., om åtgärder för förvärv för kronans räkning av nu återstående bruksåbohemman.

Huvudsakligast under 1700-talet tillät kronan, att med åbor försedda kronohemman finge med förbigående av åbon skatteförsäljas till vederbörande bruksägare för understöd av hans bruk. Härvid gjordes i ungefär hälften av skatteköpen förbehåll om att åbon skulle få sitta kvar å hemmanet efter skatteköpet. Det torde kunna antagas, att i de fall, då sådant förbehåll ej gjordes, någon erkänd åbo icke fanns å hemmanet. Om bruket nedlades, skulle det försålda hemmanet återfalla till kronan. Härigenom kom åbon i tillfälle att skatteköpa hemmanet.

Den bruken sålunda medgivna rätten till skatteköp framför åbon utgjorde ett led i det gamla statshushållningssystemet, indelnings- och grundskatteväsendet. Detta system har numera i det närmaste upphört, sedan grundskatter, frälseräntor, kronotionde i enskild ägo, landgillen m. m. avskrivits och inlösts (se professor F. Lagerroths arbete: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling, s. 85).

På de med avseende å bruksåbohemmanen rådande ålderdomliga förhållandena, vilka av åborna och i allmänhet av befolkningen i de orter där hemmanen äro belägna uppfattas som en "sekelgammal orättvisa", har staten sedan ganska länge haft sin uppmärksamhet riktad. Sålunda uppdrog Kungl. Maj:t den 29 augusti 1913 åt en kommitté, den s. k. åbokommittén, att verkställa utredning angående hemmanen. Kommittén avgav åtskilliga synnerligen vidlyftiga betänkanden och lagförslag, vilka emellertid icke synas hava lett till någon hjälp för brukshemmansåborna.

I utlåtande till Kungl. Maj:t den 12 juni 1946 har kammarkollegium anfört bl. a., att åborna crinrat om att bruksåbohemman vore en av de fåtaliga resterna av det gamla statliga naturahushållningssystemet, vilket statsmakterna länge strävat efter och numera lyckats nästan att helt avveckla. Åborna förmena därför, att det vore följdriktigt, att även institutet bruksåbohemman, som innebure, att bondehemman till bruksdriftens understöd berövats sin skog, bleve föremål för avveckling samt att jämväl enligt kollegii åsikt billighet kräver, att åtgärder vidtagas för avveckling av de med nutida rättsuppfattning oförenliga särrättigheter, som bruken ha till de återstående bruksåbohemmanen.

Det kan i sådant sammanhang crinras om att 1946 års riksdag i skrivelse nr 231 angående en avgift till Lunds domkyrka vid försäljning av vissa fastigheter vidtagit ytterligare en åtgärd i syfte att avveckla en sär-

rättighet av sådant slag, som kollegium i sitt nyssnämnda utlåtande åsyftat.

Under bruk hava skatteköpts ungefär 1 000 fastigheter. Av olika orsaker såsom brukens nedläggande eller bruksägarnas inköp av åbons rätt hade åbohemmanens antal år 1920 enligt åbokommittén nedsjunkit till 37 stycken med 57 åbor. Sedan därefter dels 21½ hemman antingen inköpts eller i rättegång återvunnits av kronan och därefter skatteköpts av åborna, dels 3 hemman av åborna på annat sätt åtkommit och dels bruksägaren förvärvat åborätten till 4 ½ hemman, återstå numera 8 hemman, belägna i 4 län, nämligen i:

- 1) Uppsala län: ⅛ mtl. Stenringen med 1 åbo. År 1938 taxerad för inägor och hus till 5 400 kronor och för skog till 1 400 kronor. Skatteköpt under Dannemora gruvor;
- 2) Örebro län: ½ mtl. Breberg med 4 åbor. Skatteköpt under Kårberg och Lassåna bruk;
- 3) Kopparbergs län: ¼ mtl. Gruvriset nr 12 med 1 åbo. Skatteköpt under Ludvika och Skisshyttans bruk;
- 4) Gävleborgs län: Norrbobyn nr 2 71/192 mantal, nr 5 9/32 mantal, nr 8 295/2304 mantal, nr 10 3/16 mantal, nr 18 39/128 mantal och nr 19 39/128 mantal, skatteköpta under Strömbacka och Hedvigsfors bruk, samt Njupan nr 1 3/16 mantal, skatteköpt under Voxna bruk.

(Hemmanet i Kopparbergs län och 3 hemman i Gävleborgs län räknas som halva hemman.)

Åren 1936 och 1937 synes taxeringsvärdet för Norrbobyns bruksåbohemman hava utgjort, för inägor och hemskog 53 000 kronor (åbons innehav) och för till hemmanen hörande skog 94 360 kronor (brukets innehav).

Värdet av övriga nu förefintliga bruksåbohemman torde icke uppgå till något mera avsevärt belopp.

Institutet bruksåbohemman har som sagts sitt sammanhang med det gamla statliga hushållningssystemet. Härav hör tydligtvis dragas den slutsatsen, att samma institut bort avvecklas i samband med detta systems avskrivning. Då så icke skett, kan det icke anses mer än rättvist, att kronan nu avvecklar sitt mellanhavande med vederbörande bruk angående de under bruket skatteköpta hemmanen i syfte att åborna må komma i tillfälle att skatteköpa sina hemman på samma sätt som tusentals andra åbor redan fått göra. Det kan tydligtvis icke föreligga någon anledning till att åborna å under bruk skatteköpta hemman skola av kronan behandlas annorlunda än övriga åbor. Den omständigheten, att deras skog under århundraden utan ersättning gått till bruksrörelsen, bör icke anses vara en sådan anledning.

I sådant sammanhang kan omnämnas, att bruksåbohemmanen under Åkers styckebruk, i samband med andra fastigheter, inköptes av kronan i direkt syfte att bereda åborna tillfälle att skatteköpa sina hemman.

Det skulle vara av särskilt intresse att undersöka, varför nu återstående brukshemman vid skatteköpen voro av krono natur. En sådan undersökning har gjorts beträffande Norrbobyn, där så många hemman råkat bliva skatteköpta under bruk. Vid undersökningen har befunnits följande.

Norrbobyn i Norrbo socken i Hälsingland var sedan äldsta tider av skatte natur. Ännu i 1639 års jordebok äro alla bönder i byn skattebönder. För år 1640 finnes väl icke någon jordebok, men av mantals- och boskapslängden kan inhämtas, att tre namngivna personer "inga pengar kunna betala". År 1641 funnos 7 stycken "husarma" i byn, varefter, med avbrott för år 1643, då ingen "husarm" fanns i byn, allt flera "husarma" tillkommo så att år 1655 nästan hela byn var "husarm". Det angives ej i jordeböckerna, att bönderna icke betalt sin skatt till kronan, med det torde, med hänsyn till anteckningen "husarm" och den omständigheten att åtskilliga hemman i byn blivit krono, kunna tagas för visst, att byamännen icke kunnat betala sin skatt under tre år och att samma hemman förty blivit skattevrak och sålunda hemfallit till kategorien "kronohemman under enskild disposition" d. v. s. att visserligen fick bonden bruka sitt hemman som vanligt men han var ej längre "självegen". Hans ekonomiska ställning blev emellertid knappast förändrad, ty vare sig han var skattebonde eller kronobonde så hade han samma skatt.

Det är tydligt, att Norrbobyn utsatts för en katastrof på 1650-talet. Vilken direkt orsak härtill varit, har icke medhunnits och ej heller ansetts nödvändigt att utreda, särskilt som det ligger alldeles klart på förhand, att orsaken varit de krig, som fördes under stormaktstiden. Bönderna i byn hava blivit utskrivna till soldater och under sin krigstjänstgöring icke kunnat eller varit i tillfälle att betala skatten för sina hemman, å vilka endast åldringar och kvinnor hade sin utkomst. Säkert är att bönderna i Norrbobyn fått lämna sin dryga tribut till Hälsinge regemente och Sveriges storhetsvälde och detta på ett sätt, som har sina kraftiga verkningar än i dag för många av byns bönder.

På grund av det anförda få vi hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville upptaga förhandlingar med vederbörande bruksägare var för sig om förvärfv för kronans räkning av de nu återstående bruksåbohemmanen och därefter förelägga riksdagen det förslag, vartill förhandlingarna kunna föranleda, samt, därest förhandlingarna

icke skulle leda till åsyftat resultat, taga under övervägande på vad sätt eljest ifrågavarande hemman må kunna förvärvas av kronan.

Stockholm den 21 januari 1947.

Jon N. Jonsson,
Fjäle.

Elon Andersson.

H. Sten.

Carl Eriksson.

Bernhard Näsgård.
